

быў незаслужана ці наўмысна забыты, хто пацярпеў ад улад, тых, хто павінен быў пакінуць сваю Радзіму, аб жыцці і лёсе беларускай дыяспары і асобных, найбольш ярскравых, яе прадстаўнікоў за мяжой, аб удзеле беларусаў у афганскай вайне і інш.

Важнай праблемай для даследчыкаў з'яўляецца вывучэнне праўдзівасці выдадзеных мемуараў, бо, як вядома, у даследуемы час практыкавалася ўмяшанне не толькі ў выдавецкія планы, але і ў змест мемуараў. Выдаўцоў жа сёння павінна турбаваць не столькі колькасць выданняў, колькі іх якасць.

Шайкоў Ю.Л., супрацоўнік гісторыка-культурнага запаведніка “Заслаўе”

КНІГІ ПА АСТРАНОМІІ ЯЗЭПА ДРАЗДОВІЧА

— Ці праўда, што наша Зямля — гэта кавалак масы, адарванай ад цэлага Сонца, а наш Месяц — таксама кавалак, адарваны ад цэла нашай Зямлі?

— Няпраўда. Зямля наша ўтварылася не ад Сонца, паходзіць яна з парназоркавай, у пары з Марсам, сістэмы, якая знаходзілася калісьці дзесь у нябесных прасторах, зусім незалежна ад Сонца, аж пакуль Сонца, вандруючы ў нябесным прасторы, не спаткалася на шляху сваёй вандроўкі з гэтай парназоркавай сістэмай ды не разлучыла іх, палонячы ў сваю сям'ю.

Такімі словамі пачынае сваю кнігу “Дзе мы і хто мы. Бяседы аб утварэнні свету. Небазнаўства” Язэп Нарцызавіч Драздовіч. Ён напісаў яе на 97 старонках блакнота ў 1937 г., вандруючы па вёсках Дзісеншчыны (Віцебская вобл.). Але гэта была не першая кніга “аматара тэарэтычнай астраноміі”, як называе сябе аўтар.

Неверагодна, але сёння імя Язэпа Драздовіча ўспрымаецца намі перш за ўсё як імя мастака, “волата беларускага

мастацтва”, археолага і збіральніка духоўнай спадчыны свайго народа, выдатнага дзеяча беларускага Адраджэння, але не як даследчыка зорнага неба, не як аўтара і кнігавыдаўца першай на беларускай мове кнігі па астраноміі.

Вялікая колькасць прац напісана Язэпам Драздовічам за яго шматпакутнае вандроўнае жыццё па “небазнаўстве”, або касмалогіі. Яго безупынная творчая праца на ніве адраджэння беларускай справы не толькі “абудзіла заспаную душу народа”, але і данесла да сучаснікаў невычэрпныя магчымасці мастацкай творчасці, занябаныя скарбы душы беларускай... Яна, ператвораная ў асобу Язэпа Нарцызавіча, адраджала для беларусаў гістарычную памяць і вымушала іх зазірнуць у патаемныя, невядомыя глыбіні сваёй душы, каб нарадзіць у ёй новае — касмічнае — светаўяўленне”. За “шчаслівую і вольную” Беларусь усё сваё жыццё змагаўся, “як адважны і непакорны воін, з апошніх сіл”, “дзядзька Язэп”, у якога часам “і хлеба не было ў роце”.

Цікаваць да астраноміі з’явілася ў Я.Драздовіча яшчэ ў дзяцінстве, асабліва ў часе вучобы ў Віленскай школе мастацтва (1906—1910 гг.). Пасля заняткаў ён спяшаўся ў бібліятэку, дзе знаходзіў кнігі, атласы па астраноміі, геаграфіі і з цікавасцю іх вывучаў. Але вайна, якую ён назваў “вялікім зладзействам, піхаючым цэлыя мільёны людзей на забойства ... на душэнне жывых істот...”, адарвала яго ад “небазнаўства” і прывяла разам з рэвалюцыйнымі падзеямі толькі “праз дваццаць гадоў у спольшчаную Вільню”, дзе ён апынуўся ўжо беспрацоўным. Тут ён набывае за апошнія грошы пакой на вуліцы Ліпаўца, дзе пачынае “ўпарадкаванне розных выкрасаў аб стане нябесных планет” і робіць “аблічэнні”, піша, малюе “небазнаўчага зместу абразы” (“Абсерваторыя на планеце Сатурн”, “Горад мастацтва Artapolis”, “Argentonia”) і адгэтуль выпускае ў свет свае “Нябесныя бегі” (1931 год).

Я.Н.Драздовіч нарадзіўся 1 кастрычніка 1888 года ў засценку Пунькі Дзісенскага павета ў сям’і беззямельнага шляхціца. Пасля смерці бацькі ў 1890 г. сям’я Драздовіча,

якая складалася з маткі Юзэфы, энергічнай, гаспадарлівай жанчыны, і чатырох братоў, шмат вандравала па Дзісеншчыне, бо не мела не толькі зямлі, але і ўласнага дома. Менавіта ў дзіцячым асяроддзі хлопчык упершыню пачуў цікавыя апавяданні пра нябёсы. Таму сваю першую кнігу ён прысвячае “ўсім ахвярна працуючым дзеля навукі на добрае карыстанне, а бацькам маім — Нарцызу, што пры жыцці сваім любіў гутаркі аб планетах, і матцы Юзэфе, ад каторай не раз даводзілася чуць: “Вучыся і спазнай нябесныя бегі”, — на светлую памятку іх заахвяроўваю”.

У кнізе на беларускай мове папулярна выкладаюцца навуковыя звесткі пра “цэнтрацяжны і адлегласцеваўзаемацяжны прыцяг паміж нябесных цел”, ролю, якую “іграюць у існаванні нябесных цел іхнія паверхняна-цэнтрацяжныя броні”. Другая частка кнігі прысвечана вывучэнню “суцэльна цэлых абручоў Сатурна”, дзе аўтар разглядае “магчымасці жыцця на бакавіцах суцэльна цэлых абручоў у кружніку Сатурна”, а таксама адказвае на пытанне Чэмберса (з кнігі “Сонечная сістэма”): “Чаму ў часе раўнадзенства на Сатурне ... становяцца відочнымі неадначасна акрайцы кружніка Сатурна?” Асабліваю каштоўнасць надаюць кнізе 15 лінарытаў (малюнкаў), зробленых аўтарам для тлумачэння астранамічных паняццяў.

Акрамя кнігі “Нябесныя бегі”, Язэп Драздовіч напісаў працы “Паходжанне планет Сонечнай сістэмы і іхняга самакручвання”, “Гармонія планет”. Рукапісы гэтых прац ён адаслаў у бібліятэку АН БССР, а рэшту рукапісаў здаў на захаванне ў Віленскі беларускі музей. На жаль, з гэтых прац захаваліся толькі тыя, якія былі здадзены ў музей. Працы гэтыя маюць мастацка-публіцыстычны характар, бо адлюстроўваюць жыццё на Месяцы, планетах Сатурн, Марс, Венера, якое Язэп Драздовіч назіраў падчас сваіх самнамбулічных сноў, на якія яго арганізм быў надзвычай здольны. Тэмы, распачатыя ў ягоных “Паходжанні планет Сонечнай сістэмы...”, “Гармоніі планет”, мы знойдзем і ў “Бяседах па небазнаўстве, або Нябеснай механіцы” (1937 г.), як называў гэты твор сам аўтар.

“Небазнаўчыя бяседы” маюць часам безумоўна фантасмагарычны змест, але за гэтым неверагодным “адзеннем” заўсёды прасочваецца — нібыта з вышыні касмічнага сумлення — асабістае чалавечае адчуванне жыцця. Апошнія павінна існаваць там, дзе яшчэ не быў чалавек з Зямлі, бо, магчыма, ён жыў калісьці там (на Месяцы, напрыклад, у горадзе Трывеж). Гэтае адчуванне здаецца нават рэальным, бо яно падрабязна апісваецца ў шматлікіх сцэнах жыцця на Марсе ці на Месяцы, дапоўнена шматлікімі гіпотэзамі аўтара аб утварэнні Сонечнай сістэмы, парадамі наконт таго, “што павінны ўзяць з сабой зямныя турысты на Месяц”. Тут разам з апісаннем “касмічнай тарпеды” і яе чарцяжа ёсць дакладная карціна “луннай фаўны” — “земнаводных скакуноў”, “галаскурых заўрыдаў”. Падобныя на іх істоты жылі “калісьці ў дапатопныя часы і ў нас на Зямлі, ды вымерлі”. На пытанне аўтара самому сабе: “Адкуль я ўсё гэта ведаю?” — ён адказвае, што “з-за таго, што пішу тут не для аднаго і не для некалькіх у аднолькавай ведзе і перакананнях, а для невядомых мне ўсіх — мушу змоўчаць. Хай судзяць аба мне, як каму палабаецца. А сваё цвярджу і прадаўжаю. Прыйдучь часы, і знойдуцца людзі, якія змогуць усё гэта — напісанае мною — спраўдзіць, праверыць, ды і напішучь: “А ўсё ж праўду ён пісаў, так і ёсць...” Я.Драздовіч верыў, што “існуе вышэйшая, разумная сіла, якая кіруе гармоніяй руху планет”.

Сваю галоўную кнігу “Тэорыя рухаў у касмалагічным значэнні” Язэп Драздовіч пачаў пісаць у 1948 годзе на Дзісеншчыне. Яна складалася з 6-ці кніг і павінна была выйсці ў свет “у найспрошчанай форме, для людзей, якія імкнуцца да ведаў”. На сённяшні дзень захаваліся толькі чатыры кнігі і некалькі глаў з пятай (ці шостаў?) кнігі. “Тэорыя рухаў ...” падводзіць своеасаблівы вынік астранамічным даследаванням беларускага “небазнаўца” і дае нам, сучаснікам 90-х гадоў ХХ стагоддзя, адчуць той заняўдбаны пласт нашай культуры, каторы да сённяшняга дня не трапіў яшчэ ў скарбонку духоўнай спадчыны беларусаў.

У сваёй прадмове да “Тэорыі рухаў ...” Я.Драздовіч пералічвае 16 “навін” (адкрыццяў), якія ён зрабіў у гэтай працы дзеля навукі (астраноміі). На працягу сваёй працы аўтар паступова падыходзіць да свярджэння гіпотэзы аб тым, што “першапачаткова Сонечная сістэма складалася толькі з адных планет несамакрутных, лунападобных. А самакрутныя планеты з’явіліся пазней з парназоркавых сістэм, як разлучоныя ды і ўвайшоўшыя ў склад Сонечнай сістэмы, як запалоненыя Сонцам на яго, сонечным, шляху”.

Да “разлучоных пар з парназоркавай сістэмы” Я.Драздовіч залічае нашу Зямлю з Марсам, Юпітэр з Сатурнам, “мяркуючы па іхнім аднолькавым нахілам восяў, а самае галоўнае — па іхняму аднолькаваму самакручванню па сваёй восі, менавіта па даўжыні іхніх сутак, якія засталіся за імі, як унутранамасавая разгонная сіла ад моманту іхняга выхаду з прывязі ў кругабезным руху парназоркавай сістэмы, у якой яны, счапіўшыся ўзаемным прыцягам, прараблялі кругі навокал пустуючага цэнтра ...”. Раз’яднала ж планеты з парназоркавых сістэм “праходжанне іх (сістэм) праз ператваральныя зоны”. Ператваральныя зоны, па словах аўтара, — гэта “безэфірныя зоны, у якіх адсутнічае закон сусветнага прыцягнення”. Гэтыя ператваральныя зоны “не толькі рассістэматызоўваюць і перагрупоўваюць уляцеўшыя ў заняты імі прастор зорныя сістэмы, але і пераўтвараюць самасветныя зоркі, са старэючых і пагасаючых, у адладжаныя ярка свецячыя “новыя зоркі”.

Разважаючы аб фізічнай прыродзе ўтварэння Сонечнай сістэмы, аўтар падкрэслівае, што “Сонечная сістэма — рэч зборная, рознаэпохавая; працэс утварэння Сонечнай сістэмы яшчэ не скончаны”. Шмат месца займаюць у кнізе пытанні аб “геалагічным стане Зямлі, аб залежнасці землятрусаў ад прычын касмічных, аб залежнасці цячэння Гальфстрым ад нахілу зямной восі, аб магчымым газападобным стане зямнога ядра”.

Для таго, каб выпусціць у свет сваю кнігу, Я.Драздовічу патрэбна была на яе рэцэнзія з выдавецтва. Таму ён звяртаецца да дэкана фізіка-матэматычнага факультэта БДУ імя Леніна

прафесара Пахуты і адсылае яму кароткі агляд сваіх тэорый “Паходжанне планет Сонечнай сістэмы” з дабаўленнем главы “Аб пераўтваральных зонах”. Але прафесар Пахута няўважліва прачытаў ліст Язэпа Драздовіча і пераблытаў слова “самовертаючыся” (планеты) са словам “самасветляючыся”, што, безумоўна, змяняе ўвесь сэнс працы “любителя теоретической астрономии”.

Адчуваючы свае немаладыя гады, Язэп Нарцызавіч звяртаецца да віцэ-прэзідэнта Акадэміі навук БССР Якуба Коласа са сваімі клопатамі, выказваючы пажаданне: “Я хачу толькі аднаго: каб мая даўгалетняя праца дарма не змарнавалася, не згінула ад пажараў вайны і ад незахавання праз “захоўшыкаў-расцяпаў”... Адукацыя мая Гершалеўская. Астраном Гершаль (адкрывальнік планеты Уран, падвойных зорак і г.д.) быў музыкант, а я мастак... Доўга пражыць, пры маім вандроўным жыцці, не спадзяюся. Можа, для Акадэміі навук я і “не падыходжу”, але няхай...”.

Бясслоннае шматкроп’е... Часам яно кажа нам болей, чым усе працы, болей, чым нават само жыццё чалавека, які жыў сярод нас і аб якім мы амаль нічога не ведалі. Так, нават прачытаўшы ягоны “Дзённік” (адзіны твор, які быў надрукаваны ў часопісе “Малалосць” у 1991 г., на жаль, у скарочаным выглядзе), відаць, не кожны чытач звярнуў увагу на словы, якія прадбачаць будучы лёс чалавечтва. Словы, якія напісаны ў 1933 годзе, але да асэнсавання каторых мы яшчэ не гатовы сёння. “Прыйдучь часы, калі большыня жыхароў нашай планеты адмовіцца ад учасця ў войнах... . І ўсю тэхніку з навукай абернуць не на паслугі гэтаму зладзейству, а на добрае дзела... усе твая затраты, якія ішлі на вядзенне вайны, пойдучь на заваёву нявыкарыстаных сіл прыроды... а побач з гэтым і на заваёўванне пазаатмасфернага міжпланетнага прастору, які нас падзяляе хоць і з надта старым, але яшчэ жывым светам — ясным Месяцам. Месяц — гэта такія самыя жывы свет, як і наша зямелька-планета, на якой мы жывём. Хіба з той розніцаю, што мы, зямляне, як астраўляне, жывём на ўзвышшах, якія ў

нас называюцца сушамі, а яны, мясечане-луніды,— там, дзе вада трымаецца не долаў, а ўзвышшаў (у скрышталізаваным выглядзе, як снег на гарах), жывуць у далінах”.

Нас уражваюць аптымізм, упэўненасць Язэпа Драздовіча ў тым, што яго праца будзе патрэбная людзям нават тады, калі ён адчуваў сябе адзінокім і непатрэбным беларускаму грамадству: “Я адзін, я крутом адзін, адзінокі. Я не маю каму пакінуць гэтую працу пад апеку, дзеля выпуску ў свет. Дык дзеля чаго і каго я ўсё гэта пішу? А пішу... Не, я не адзінокі. Са мной думкі і сіла любові да творчай гармоніі Сусвету...”.

Такімі словамі скончыў сваю кнігу “Небазнаўства” ў 1938 годзе Язэп Драздовіч. І з такіх жа слоў хацелася б пачаць збор твораў Язэпа Драздовіча — прац па небазнаўстве, гісторыі, мастацка-публіцыстычных твораў. Усе яны павінны быць выдадзены ў Беларусі.

Самайлюк Т.А., загадчык аддзела рэдкай кнігі Беларускага ўніверсітэта культуры

ДА ВЫЗНАЧЭННЯ ПАНЯЦЦЯ “РЭЛІГІЙНАЯ КНІГА”

Рэлігійная кніга як феномен духоўнай культуры да сённяшняга дня спецыяльна не вывучалася. Яна не была вылучана з патоку рукапіснай і друкаванай кніжнай спадчыны як літаратура, што абслугоўвала сферу рэлігійнага жыцця грамадства. Рэлігійная кніга як артэфакт сацыяльнай рэчаіснасці, сродак трансляцыі сакральных ведаў мае старажытную традыцыю. З цягам часу гэта традыцыя трансфармавалася, нападнлася новымі сэнсам і значэннем пры захаванні традыцыйных веравызначальных дагматаў.

У свеце існуе свяшчэнны і свецкі вопыт жыцця, ён прымаецца чалавекам на працягу гісторыі. Чалавек традыцыйных грамадстваў — гэта, зразумела, homo religiosus. Для людзей, якія валодаюць рэлігійным вопытам, уся Прырода